

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ПОЗАКЛАСНОЇ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

У статті наголошено на необхідності проведення позакласної краєзнавчої роботи. Охарактеризовано різноманітні методи і прийоми позакласної краєзнавчої роботи. Проаналізовано застосування різноманітних методів дослідження на всіх етапах шкільної краєзнавчої діяльності. Зокрема, охарактеризовано літературний, картографічний, статистичний, математичний, економічний, соціологічний, анкетний, експедиційний методи та метод польового дослідження. Також, висвітлено спостереження, фотографування, моделювання як дієві методи краєзнавчої роботи. Впровадження методів сприяє навичкам самостійної роботи учнів з краєзнавчою літературою, періодичною пресою і з іншими джерелами, навчає їх прийомам спостережень за природно-економічними явищами рідного краю, навчає знаходити й обробляти необхідний краєзнавчий матеріал. А також, це не тільки сприяє всебічному вивченню природно-економічних та соціально-історичних умов розвитку рідного краю, а й дає вчителю можливість вивчити психолого-педагогічні особливості учнів, виявити їхні інтереси. Краєзнавчі заходи в школах повинні мати серйозну і ґрунтовну пізнавальну основу.

Ключові слова: краєзнавча бібліографія, картографічний метод, моделювання, фотографування.

Методы и приемы внеклассной краеведческой работы. В статье отмечается необходимость проведения внеклассной краеведческой работы. Охарактеризованы разнообразные методы и приемы внеклассной краеведческой работы. Проанализировано применение различных методов исследования на всех этапах школьной краеведческой деятельности. В частности, охарактеризованы литературный, картографический, статистический, математический, экономический, социологический, анкетный, экспедиционный методы и метод полевого исследования. Также, освещены наблюдения, фотографирования, моделирование как действенные методы краеведческой работы. Внедрение методов способствует навыкам самостоятельной работы учащихся с краеведческой литературой, периодической печатью и с другими источниками, учит их приемам наблюдений за естественно-экономическими явлениями родного края, учит находить и обрабатывать необходимый краеведческий материал. А также, это не только

способствует всестороннему изучению природно и социально-исторических условий развития родного края, но и дает учителю возможность изучить психолого-педагогические особенности учащихся, выявить их интересы. Краеведческие мероприятия в школах должны иметь серьезную и основательную познавательную основу.

Ключевые слова: краеведческая библиография, картографический метод, моделирование, фотографирование.

Methods and techniques of extracurricular local history work. The article emphasizes the need for extra-local history work. Characterize different methods and techniques extracurricular local history work. Application of various methods of research in all phases of local history school activities. Methods and techniques for various extracurricular local history work. Most methods used in the study of the whole country, and are used in research areas of some lower taxonomic levels. These methods are general geographic. At the same time, geographical area studies has some of its own methods. In particular, the literature describes, mapping, statistical, mathematical, economic, sociological, personal, shipping methods and methods of field research. Also covered observation, photography, modeling effective methods of local history work. The introduction of skills contributes to pupils' independent work of regional literature, periodical press and other sources, teach them tricks observations of natural and economic phenomena of his native land, trains find and process the necessary local history material. Also, it is not only promotes a comprehensive study pryrodnoekonomichnyh social and historical conditions of their native land, but also gives the teacher the opportunity to explore the psychological and educational characteristics of students, identify their interests. Historical Museums activities in schools must have a serious and profound cognitive basis.

Key words: local bibliography, mapping method, modeling, photography.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині значно посилився інтерес усіх верств суспільства до першовитоків і джерел своєї історії до вивчення географії та історії рідного краю, його звичаїв, традицій і обрядів. Бо, як відомо, любов до рідної землі, до Батьківщини – одне з найсвятіших почуттів, які кожна людина проносить крізь усе своє життя.

В багатьох школах накопичений великий і цікавий педагогічний досвід в організації краєзнавчої роботи. Характерною особливістю роботи більшості шкільних колективів – є комплексний підхід до організації позакласного

краєзнавства і його зв'язок з навчальною роботою, систематичність і послідовність, поєднання краєзнавчої роботи із суспільно корисною діяльністю учнів.

Проте, як показують спостереження, у багатьох загальноосвітніх школах все ще не приділяється достатньої уваги позакласному краєзнавству. Краєзнавча робота проводиться лише епізодично і охоплює незначну кількість учнів. Так названі краєзнавчі заходи в таких школах не мають серйозної пізнавальної основи і часто носять розважальний характер. Все це приводить до того, що учні втрачають інтерес та навички самостійної пошуково - дослідницької роботи [3, с. 238].

До проблеми підростаючого покоління в системі позашкільної освіти зверталися в своїх працях та пошуках видатні вчені-педагоги (К. Ушинський, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, С. Шацький, П. Бланський та інші).

Окремі методичні аспекти сучасного шкільного та позашкільного краєзнавства розробляли В. В. Бенедюк [1], Б. О. Чернов [10], А. З. Сафиуллин [6], В. С. Петренко [4], В. В. Обозний [3], В. Ф. Тищенко [9], О. Г. Стадник [8], А. Й. Сиротенко [7], Н. Ю. Рудницька [5]. Проте ще багато аспектів позакласної краєзнавчої роботи потребує всебічного розгляду та обґрунтування.

Метою нашого повідомлення є наукове обґрунтування ефективних методів і прийомів для організації позакласної краєзнавчої роботи.

Виклад основного матеріалу. Одне із завдань позакласної краєзнавчої роботи полягає в тому, щоб навчити школярів самостійно працювати, тобто прищепити їм навички самостійної роботи з краєзнавчою літературою, періодичною пресою і з іншими джерелами, навчити їх прийомам спостережень за природно- економічними явищами рідного краю, навчити знаходити й обробляти необхідний краєзнавчий матеріал.

Значення краєзнавчої роботи в школі не тільки в тому, що вона сприяє всебічному вивченню природно-економічних та соціально-історичних умов

розвитку рідного краю, а й у тому, що дає вчителю можливість вивчити психолого-педагогічні особливості учнів, виявити їхні інтереси. участь у суспільно-корисній роботі, виконання індивідуальних завдань краєзнавчого змісту, формує в школярів пізнавальний інтерес до краєзнавчих знань. Краєзнавство це одне з видів науково-освітньої діяльності, якому властиві свій зміст, техніка, функції, етапи, методи і форми.

Метод (від грец. – «шлях через») – систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити для виконання певної задачі, досягнення мети.

Метод – у широкому значенні – спосіб пізнання явищ природи і громадського життя з метою побудови й обґрунтування системи знань.

Метод – у вузькому значенні – регулятивна норма чи правило, визначений шлях, спосіб, прийняття рішень.

Методологія краєзнавства — це сукупність найбільш істотних елементів теорії, викладених у конструктивній, прийнятній для практики формі. Це узагальнена система методів пізнання об'єктивної дійсності.

Методи і прийоми позакласної краєзнавчої роботи різноманітні. Більшість методів, які використовуються у дослідженні всієї країни, застосовують і в процесі дослідження її окремих територій нижчого таксономічного рівня. Ці методи є загальногеографічними. Поряд із цим, географічне краєзнавство має низку своїх власних методів дослідження. Назвемо лише основні.

Літературний метод полягає в роботі з науковою та науково-популярною літературою і періодичною пресою . Для успішного ведення цієї роботи у школі створюється каталог краєзнавчої літератури, влаштовуються періодичні виставки та стенди, створюються альбоми тематичних статей обласних, міських і районних газет. Основне завдання літературного методу – навчити учнів самостійно працювати над книгою, довідниками, періодичною пресою, документальними джерелами. Оформлення відібраних літературних матеріалів здійснюється у вигляді доповідей, повідомлень, звітів, описів. Усі літературні джерела умовно можна згрупувати так:

1. Архівні матеріали.
2. Книжки різних років видання (науково-популярні, наукові монографії, енциклопедії, довідники тощо).
3. Статті з періодичної преси.
4. Праці наукових конференцій.

Широко використовується в краєзнавчій роботі картографічний метод. Карта, за висловом Н. Н. Баранського, є альфа і омега географії. З карти починається і картою закінчується всяке географічне дослідження. Адже карта, картосхема – це логічна образно-знакова модель території, яка цілеспрямовано відображає об'єкти, явища, зв'язки і взаємозалежності, що належать до цієї території [2]. Тому в краєзнавчій роботі немає жодного питання, яке б не було пов'язане з картою.

Картографічний метод дослідження включає:

- опису по картах;
- графічні побудови: профілі, блок-діаграми й ін.;
- виміру по картах, математичну обробку цих вимірів і т.д.

Картографічний метод полягає в детальному вивченні всіх наявних карт та атласів. Природно, що головним завданням, яке ставить перед собою вчитель навчити школярів складати маршрутні карти краєзнавчих походів і експедицій, наносити на карту природні та економічні явища .

Статистичний метод у краєзнавчій роботі передбачає вивчення кількісних показників, які служать об'єктивними і точними критеріями для вираження багатьох географічних процесів і явищ. На основі використання цифрового матеріалу, зібраного в процесі краєзнавчої роботи, будуються різні графіки та діаграми температур, опадів і т. п., складаються таблиці виробництва продукції промисловості та сільського господарства тощо.

Математичні методи застосовують для опрацювання кількісних характеристик природних явищ і процесів. Обробку величезного цифрового матеріалу, одержуваного в результаті експедиційних та експериментальних досліджень, виконують за допомогою статистичного і балансового методів.

Статистичний метод застосовують для визначення різних показників, які змінюються в часі або просторі і можуть бути охарактеризовані кількісно: температури повітря, атмосферного тиску, солоності вод, величини біомаси тощо.

Балансовий метод використовують для визначення кількості речовин і енергії, яка надходить у географічну оболонку. Так, учені обчислюють, наприклад, радіаційний і тепловий баланс, водний баланс земної поверхні. Балансові методи дають можливість визначити динаміку процесів, їх інтенсивність.

Економічний метод – це метод комплексного вивчення економічних явищ і процесів у межах обраної території; вивчення господарських явищ і процесів у динаміці тощо.

Соціологічний метод – це метод комплексного вивчення суспільних явищ і процесів у межах обраної території, споживчо-туристичних уподобань і рекреаційних потреб населення, його вікової і соціальної структури тощо.

Анкетний метод — це письмове (а іноді й усне) опитування багатьох людей (місцевих краєзнавців, жителів населеного пункту) за певною анкетною чи за спеціально складеними запитаннями для збирання масового матеріалу, щоб встановити певні закономірності чи явища. Може застосовуватись як під час польових, так і під час стаціонарних форм краєзнавчої роботи.

Одним з провідних методів географічного дослідження залишається спостереження. Метод візуального спостереження являє собою безпосереднє цілеспрямоване і планомірне сприйняття природно- економічних процесів і явищ рідного краю. Візуальне спостереження є одним з найбільш доступних і систематично використовуваних методів в організації позакласної краєзнавчої роботи. Одним з педагогічних вимог в організації краєзнавчих спостережень є наявність ретельно продуманої програми, в якій зазначаються: об'єкти спостереження, реєстрація показників, узагальнення та обробка здобутого матеріалу.

Метод польових досліджень широко використовують для вивчення на маршруті географічних об'єктів, явищ та процесів. Найбільший ефект він дає при застосуванні технічних засобів (спеціальних приладів, інструментів та доступної для школи апаратури) [6]. Весь інструментарій повинен бути легким і простим у роботі. Багато які прилади та інструменти можуть виготовити самі учні під керівництвом учителя під час підготовки до подорожі чи екскурсії.

Метод польового дослідження – один з провідних методів позакласної краєзнавчої роботи, який використовується в процесі природознавчих і виробничих екскурсій, походів і експедицій. Метод польового дослідження – це безпосереднє обстеження учнями певного природного або народногосподарського об'єкту.

При організації польових досліджень розробляється програма, яка включає наступне коло питань: вибір об'єкта, цілі та конкретні завдання дослідження, формування пошукових груп і розподіл конкретних обов'язків між ними, попереднє ознайомлення з територією досліджуваної ділянки, порядок і зміст пошуково-дослідницької роботи на місцевості, камеральна обробка матеріалів, узагальнення та оформлення результатів пошуково-дослідницької роботи.

Експедиційний метод необхідний для активізації туристично-краєзнавчої роботи. Перед учнями або студентами ставляться різні пізнавальні і практичні завдання, що сприяють підвищенню їх розумової діяльності і самостійності (організація експедицій, мандрівок тощо) [6].

Експедиційний метод – є основним для одержання фактичних даних про певну територію, її природні об'єкти і процеси. Нині експедиційні дослідження досить часто поєднують зі стаціонарними. Останні використовують для збору даних про процеси, які досить швидко змінюються в часі. Наприклад, на спеціально обладнаних станціях за допомогою приладів ведуть спостереження за фізичними явищами в ґрунтах, гідросфері, атмосфері і біосфері.

Фотографування – фотознімки дають можливість зафіксувати найцікавіші епізоди з життя краєзнавців і є важливим документом проведеної роботи [3, с. 137].

Моделювання дозволяє вивчати розвиток географічних об'єктів, процесів і явищ за допомогою їхніх моделей. Виділяють моделювання графічне, математичне і машинне (за допомогою ЕОМ). Головним джерелом географічної інформації були і залишаються географічні карти, хоча зараз вони часто зберігаються в пам'яті ЕОМ і є частинами геоінформаційних систем, що одержують інформацію із супутників і з численних метеостанцій, що включають банки даних, що містять звіти про результати праці багатьох дослідницьких колективів.

Висновки. Слід відмітити, що всі зазначені методи використовуються не у відриві один від одного, а в сукупності, і в різних поєднаннях між собою.

Завдання краєзнавця – навчитися застосовувати на практиці найрізноманітніші методи дослідження. Свідоме застосування науково обґрунтованих методів у рамках певної методології дасть краєзнавцеві змогу створити цілісний «географічний образ» рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенедюк В. В. Організація краєзнавчої роботи учнів у процесі вивчення фізичної географії основної школи (V-IX класи). : Автореф. дис... кандидата пед. наук: 13.00.02. – Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 1999. – 24 с.
2. Методика преподавания региональной географии в школе: Учебное пособие для учителей географии и студентов географ. спец. высш. пед. учеб. заведений / М. А. Никонова, О. А. Бахчиева, И. В. Душина и др.; Под ред. М. А. Никоновой. – М. : ООО «Издательство АСТ» : ООО «Издательство Астрель», 2003. – 188 с.
3. Обозний В. В. Краєзнавство : Навч. посібник-практикум. / В. В. Обозний – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. – 265 с.

4. Петренко В. С., Федотов І. М. Проведення краєзнавчої екскурсії в початкових класах. / В. С. Петренко, І. М. Федотов. – К. : Освіта, 1980. – С. 41.

5. Рудницька Н. Ю. Становлення та розвиток шкільного краєзнавства на Волині (1917-1932 рр.) : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рудницька Неля Юріївна ; Житомирський держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2000. – 222 арк.

6. Сафиуллин А. З. Географическое краеведение в общеобразовательной школе: Пособие для учителей. / А. З. Сафиуллин. – М. : Просвещение, 1979. – 127 с.

7. Сиротенко А. И. Проблемы школьного географического образования в Украине (дидактико- методический аспект) : Автореф. дис... д- ра пед. наук: 13.00.01 / Сиротенко Анатолий Иосифович ; Национальный ин-т образования. – Минск, 1995. – 35 с.

8. Стадник О. Г., Сиротенко А. Й. Країнознавство. Матеріали до курсу. / О. Г. Стадник , А. Й. Сиротенко. – Х. : Основа, 2008. – 144 с.

9. Тищенко В. Ф. Краєзнавство у вихованні дитини. / В. Ф. Тищенко // Початкова школа. – 1992. - №9. – С.13-17.

10. Чернов Б. О. Особливості туристсько-краєзнавчої діяльності в рекреаційному регіоні : монографія / Борис Чернов, Борис Пангелов, Катерина Ковальська. – Переяслав-Хмельницький : О. М. Лукашевич [вид.], 2013. – 247 с.

Відомості про автора.

Мічуда Валерія Валеріївна – кандидат історичних наук, викладач кафедри географії, екології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Michuda Valeriya Valeriyivna – candidate of historical sciences, teacher of the Department of Geography, Environment and teaching methods of the State Higher Education Institution «Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University»